

Per Pippin Aspaas & László Kontler,
*Maximilian Hell (1720–92) and the Ends
of Jesuit Science in Enlightenment Europe*
(Leiden: Brill, 2019). 477 pp.

Gunnar Ellingsen, Bergen

I Per Pippin Aspaas' og László Kontlers *Maximilian Hell (1720–92) and the Ends of Jesuit Science in Enlightenment Europe*, tilbys leseren et dypt og grundig innblikk i 1700-tallsastronomi og dens vilkår mellom nasjon, religion, stat og vitenskap i opplysningstidens Europa. Boka handler, som tittelen avslører, først og fremst om jesuitten og hoffastronomen i keiserinne Maria Theresias Wien, Maximilian Hell, og hans ekspedisjon til Vardø, på oppdrag fra danske kong Christian VII for å observere venuspassasjen i 1769. Hells reise og karriere settes svært overbevisende inn i en europeisk samtidig kontekst. Diskusjonene av Hells karrierestige, ekspedisjonen til Vardø, tilbakekomsten med beskyldningene om forfalskning av data, og hans videre skjebne som vitenskapsmann og jesuitt, gir leseren innsyn i hva og hvem som formet vitenskap på 1760-tallet.

Forsinkelsen i Hells utgivelse av observasjonsdataene fra Vardø dannet utgangspunktet for en stor føljetong av brev og beskyldninger blant Europas astronomer om hvorvidt observasjonene var falske eller ikke. Beskrivelsen av meningsutvekslingene og beskyldningene om Hell og dataene fra Venus-observasjonen i Vardø, fremført mellom medlemmene av «Republic of Letters», gir et nært innblikk i den sosiale virkemåten til en viktig gren av 1700-tallets vitenskap. Kvaliteten på Hells observasjonsdata, viser det seg, ble først og fremst vurdert etter kriterier som hadde med hans personlige sosiale status å gjøre. Hans mulige motiver, karriere, nasjonalitet og religion, var like relevante for disse vurderingene som hans erfaring, kompetanse, tilgjengelige utstyr og metode. Aspaas og Kontler lykkes

<https://doi.org/10.7557/4.5897>

Copyright: © 2021 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License ([CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

godt i formidlingen av hvordan 1700-tallsastronomi på den ene siden var en felles, uegennyttig dugnad for kunnskapsproduksjon om våre store omgivelser, og på den andre siden: et sosialt strategisk og ganske så kynisk spill om karrierer og ulike typer prestisje.

Det hadde imidlertid vært interessant om forfatterne også hadde diskutert Hells vitenskap mer inngående i en dansk-norsk kontekst, og utforsket Hells møte med dansk-norske og kanskje spesielt trondhjemske vitenskapsfolk, deriblant Johan Ernst Gunnerus og hans krets i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. I Aspaas' og Kontlers bok er det underforstått at de to partene påvirket hverandres vitenskapelige interesser og praksis. Forfatterne påpeker med en viss undring Hells bredere vitenskapelige nedslagsfelt på ekspedisjonen til Vardø, der han studerte både morild, meteorologi, strandlinjer og andre objekter. En slik bred tilnærming til vitenskap var uvant for Hell, men slett ikke fremmed for Gunnerus og de øvrige medlemmene av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, noe forfatterne også er klar over. For vitenskapsfolket i Trondhjem var en ekspedisjon mot nord en anledning man ikke kunne la gå fra seg til studier på så å si hvilket vitenskapelige felt som helst. Forfatterne påpeker også flere ganger vitenskap drevet av amatører som noe eget og distinkt i astronomi-nettverket Hell opererte i. I Norge støtte Hell garantert på amatørvitenskapere og amatørvitenskap, både i de sosiale kretser i Trondheim og gjennom det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. En mer eksplisitt analyse av møtet mellom den profesjonaliserte, kontinentale astronomiske praksisen og den før-institusjonaliserte norske vitenskapelige tradisjonen hadde vært interessant når denne vitenskapsmannen, hans nettverk og ekspedisjon til Vardø først studeres så inngående.

Kildebruken i boka er imponerende grundig og rik, både i tekst og kontekst. Leseren får et svært godt informert innblikk i kildenes form, innhold og opprinnelse, gjennom gode diskusjoner av det ofte omfattende kildelandskapet de er hentet fra. Hells astronomi blir satt inn i både en bred europeisk 1700-tallskontekst og en moderne kontekst. Jamføringen av Hells og andres funn med moderne astronomi er ikke historisk forflatende, men i all hovedsak informativ.

Bokas *språk* har, tross sin presisjon og grundighet, den egenskap at den minsker innholdets tilgjengelighet for leseren. Setningene er tidvis så lange og består av så mange deler at det kan være utfordrende å forstå hvordan de henger sammen. Selv om boka ikke er ment for det helt brede publikum, vil selv den noe smalere, interesserte lezerskaren kunne oppleve dette språket tungt å fordøye. Og med et lettere språk – og jeg mener ikke lettere innhold – ville boka kanskje også kunne lokke et bredere publikum til å lese om fortidens vitenskap, om person, ekspedisjon og forsøkene med å bestemme solas avstand til jorda. Det hadde dette stoffet, og arbeidet som er gjort med framstillingen av det, fortjent.